

5

RAJKO NAHTIGAL

STAROCERKVENOSLOVANSKI
PART. PRAES. ACT.
gređei : gređy i. pod.

RAZPRAVE II
FILOZOFSKO-FILOLOŠKO-HISTORIČNI RAZRED
SLOVENSKA AKADEMIJA ZNANOSTI IN UMETNOSTI V LJUBLJANI

SPREJETO NA SEJI DNE 4. APRILA 1944.

Starocerkvenoslovanski part. praes. act.
gredeĭ : gredy i. pod.

Ko je Miklošič v Altslovenische Formenlehre in Paradigmen (Wien 1874) ustanovil kanon starocerkvenoslovanskih, po njegovem imenovanju panonskih spomenikov za razliko od poznejših cerkvenoslovanskih, je brez podrobnejše utemeljitve uvel v paradigme tematičnih korenskih glagolov na soglasnik dvojne oblike participa praes. act., in sicer na prvem mestu s končajem *-e*, kakor str. 32 *vede, vedy, 33 ide, idy, 34 jadę, jady, 35 nese, nesy, grebe, greby, 37 pnye, pnyu*, toda le 33 *peky, 42 mry, 44 dvigny, 50 bery*, iz česar se da sklepati, da je v prvih primerih dajal prednost oblikam z *-e*. Jasneje je to obrazložil pri atematičnih glagolih, kjer pravi str. 52, da je *vedy* tvorjeno s tematičnim vokalom, *vede* v Supraseljskem zborniku pa kakor 3. oseba plur. praes. *vedętrь*; pri 53 *dady* meni, da velja za obliko participa to isto in da je *dadę* starejše nego Supr. *dady*. Končno navaja še 54 *jade, jady* in smatra se za starejše nego *sy*. Proti temu nauku je nastopil Johannes Schmidt v oceni Miklošičeve knjige v Jenaer Literaturzeitung II, 1875, Nr. 24, Art. 398, str. 430, češ da se mu upira zgodovina glasov in da so oblike na *-e* tvoritve po analogiji: po vzorcu *piše, pišošta* se je ustvarilo k *pletošta* tudi *pletę*. Za starosrbske oblike kakor *moge, bude, kove, ide, grede* je izrekel tako trditev že leto prej Dj. Daničić, Istorija oblika srpskoga ili hrvatskoga jezika do svršetka XVII vijeka (U Biogradu 1874, str. 348). Miklošič je ostal pri svojem nauku, ter ga je podrobnejše razvil celo v mali razpravi »II. Das Partic. praes. act. auf *e* statt auf *y*« v Beiträge zur altslovenischen Grammatik (Wien 1875, str. 17—21 iz Sitzungsberichte filozofsko-historičnega razreda dunajske akademije znanosti LXXXI. Bd., str. 81). Argumentacija je dandanes v mnogem zastarela, pomen pa ima še gradivo, zlasti iz cerkvenoslovanskih spomenikov. Slično kakor v razpravi je vprašanje obdelano tudi v Vergleichende Grammatik der slavischen Sprachen III 95—97 (Wien 1876). Oblika na *e* mu je podlaga participa praes. act. vseh živih slovanskih jezikov, ki so jim oblike na *y* povsem neznane. V paradigmih je dodano še str. 105 *mre* poleg *mry*. Končno se je zadeve dotaknil še v Altslovenische

Lautlehre, dritte Bearbeitung (Wien 1878, str. 44), kar je enako v glasoslovju primerjalne slovnice I 44 (Wien 1879) in kar je ocenjeval A. Leskien v Archiv für slavische Philologie 1880, IV 149. Tudi Leskien ugovarja razlagi in opozarja, da ni nobenega *može in da je *mogę* v slovanskih jezikih po analogiji po *piše*; v njih je končano, kar je v stari cerkveni slovanščini videti v začetku. V. Jagić v izdajah Zografskega (1879, str. XXIV) in Marijinskega evangelija (1883, str. 47) ne podaja nobene razlage oblike na -ę, našteva primere in razpravlja o značilnem paleografskem izrazu končaja z znakom za glagolski ę in zakrivljeno črtico od sredine leve strani navzdol. Ker je Zogr. Jan. VI 46 nad glagolskim *sęi* napisan cirilski znak za *o*, misli, da je ę z omenjenim diakritičnim znakom izgovarjati na bolgarski način kot *sai*. V poznejšem dodatku teksta k Zografskemu evangeliju Zogr. b se tudi nahaja Mat. XIX 12 *mogjoi*.

Z izdajo novih velikih glagolskih starocerkvenoslovanskih spomenikov, kakor omenjenih dveh atoških evangelijev v Jagićevi izdaji in dveh sinajskih, evhologija (1882) in psalterja (1883) v izdaji L. Geitlerja je prispelo novo, Miklošiču še neznano gradivo. Iz tako izdatno pomnoženega kanona starocerkvenoslovanskih spomenikov je oblike konjugacije zbral in objavil O. Wiedemann, Beiträge zur altbulgarischen Conjugation (St. Petersburg 1886), oblike participa praes. na str. 128—9. Dubleto *gręde* poleg *grędy* pojmuje, kakor sta jo pojmovala J. Schmidt in A. Leskien. Istega l. 1886. pa je izšla tudi druga izdaja Leskienovega Handbuch-a der altbulgarischen (altkirchenslavischen) Sprache (Weimar 1886), s katero se pričinja novodobna slika starocerkvenoslovanskega jezika in katera je v zadnji, šesti izdaji izšla še l. 1922. (v Heidelbergu). V njih (v drugi izdaji str. 76, v šesti str. 91) oblike kakor *grędei* enako razloga kot analogne tvorbe po oblikah s prvotnim -ę, ki so pa nastale šele v času, ko so nosni samoglasniki svoj stari glas izgubili in je neke vrste ѣ zamenjal *o*, s katerim sta v gotovih primerih sovpadala ę in *je*. Za to se sklicuje na svojo razpravo Bemerkungen über den Vocalismus der mittelbulgarischen Denkmäler (Archiv für slavische Philologie 1877 II 269 sl., 1880 IV 565 sl.). Pravopis je ohranil relativno starejše ę, rabil deloma ę z diakritičnim znakom in pisal deloma *o*. Izgovor znaka za *e* s črtico se ne da trdno določiti (str. 5, oziroma 6). Leskienova razlaga analogije po mehkih osnovah je prešla v naslednje starocerkvenoslovanske gramatike do sedanjega časa, da imenujem samo važnejše, kakor V. Vondráka, Altkirchenslavische Grammatik (Berlin, prva

izdaja 1900, str. 162—3, druga izdaja 1912, str. 451),¹ St. Kuljbakina zadnjo koncepcijo *Le vieux slave* (Paris 1929, str. 43, 331; v češki izdaji Praha 1928, str. 18, 165, v srbski Beograd 1930, str. 15, 128—9; na prvih mestih je omemba o pomenu diakritičnega znaka, da označuje razliko v izgovoru med *vidę* in *grędeę*), N. van Wijka, *Geschichte der altkirchenslavischen Sprache* I 191—2 z domnevanji o izgovoru še na str. 43 (Berlin-Leipzig 1931), P. Dielsa, *Altkirchenslavische Grammatik* I 233 (Heidelberg 1932) in M. Weingarta, *Rukověť jazyka staroslověnskeho* I 190 (Praha 1937). Iste razlage se pridružuje A. Meillet v splošnem pregledu slovanskih jezikov *Le slave commun* (Paris, prva izdaja 1924, str. 284, druga izdaja z A. Vaillantom 1934, str. 334). Povod za analogijo je bila po njegovem mnenju blizkost določnih oblik part. act. praes. *edyji* in praeter. *ędъji*. V oceni druge izdaje Vondrakove grammatike (*Rocznik slawistyczny* 1913, VI 135—6) ugotavlja Meillet, da so oblike grędei i. pod. praviloma le določne. Diakritični znak označuje trdoto soglasnika. Iz negramatičnih spisov je omeniti V. N. Ščepkina, *Razsuzhdenije o jazykě Savvinoj knjigi* (Sanktpeterburg 1901, str. 89—94 iz Sbornika oddeljenja ruskega jezika i slovesnosti petrograjske akademije znanosti t. LXVII, N° 9) in N. K. Grunškega *Lekcii* po drevne-cerkovno-slavjanskemu jeziku (Jurjev 1907, str. 73 do 76), *K Zografskemu evangeliju* (v istem Sborniku 1907, t. LXXXIII, N° 3, str. 26 sl.) ter *Očerki po istoriji razrabotki sintaksisa slavjanskih jazykov* (Jurjev 1911, str. 282—5, enako kakor v *Lekcijah*, v *Učenyja zapiski Imper. Jurjevskago Universiteta* 1911, N° 12). Ščepkin dokazuje, da oblik z *-ę* še ni bilo v prvotnem tekstu evangelija, sicer pa se bavi predvsem s fonetično-grafično stranjo in nadaljnjim razvojem oblike v spomenikih. Zadnje je težišče tudi izvajanj N. Grunškega. Med drugim je zanimivo njegovo opazovanje, da je v *Zografskem spomeniku* napisano v primeru *varavvoę* tudi *o* s tako dodatno črtico kakor *ę* v participialnih oblikah (Lekcii str. 73 do 74). Končno prim. še O. Hujer, *Slovanska deklinace jmenná* (V Praze 1910. *Rozpravy česke akademije znanosti třída III*, číslo 33, str. 44), ki se sicer predvsem peča z razlago prvotne participialne oblike iz indoevropsčine.

V nasprotju z opisanim običajnim nazorom pa so se izrekle še druge, Miklošičevi bliže stoječe trditve. Tako je G. K. Uljanov, *Značenija glagoljnyh osnov v litovsko-slavjanskem jeziku I—II* (Varšava 1891, 1895) v oddelku *Osnovy*

¹ V drugi izdaji Vondrakove *Vergleichende slavische Grammatik*, prirejani od O. Grünenthala (Gottingen 1928, II, 56—7) se znak za *e* s črtico razlaga kot začetek delitve prvotnega glagolskega znaka za *ę* in *ię*.

nast. 21—24² izvajal, da so oblike *gręde, sei, żyvoj* starejše nego na *-yi* in da je *-ę* iz indoevr. *-ant*. Ne tako daleč segajoč, vendar že kot praslovansko analogično tvorbo bi hotel smatrati obliko na *-ę* J. Rozwadowski, *Historyczna fonetyka w Język polski i jego historia* (Encyklopedya polska III, w Krakowie 1915), povzeto potem v *Gramatyka języka polskiego*, t. zv. »zbiorowa« krakovske akademije znanosti (W Krakowie 1923, str. 141—3). Odločno za praslovanskost oblike *-ę* pa se je z ozirom na podobne analogije po mehkih osnovah v posameznih slovanskih jezikih izjavil R. Ekblom, *Eine gemeinslavische Umwandlung des Partizipium Präsens Aktivi* (Upsal 1915, posebni odtis iz *Le monde oriental* 1916, X 1—44). Proti njemu se je na več mestih obrnil T. Torbiornsson, najprej v švedski razpravi *En fornpolsk nybildning v znanstvenem časopisu upsalske univerze* in v posebnem odtisu (Upsala 1920, II + 18 str.), v kateri dokazuje, da so se analogije izvršile v vsakem jeziku zase. Ekscerpt iz te razprave je podal sam T. Torbiornsson, *Staropolski nowotor v Slavia occidentalis* I 165—171 (Poznań 1921), v nemški priredbi pa v *Archiv für slavische Philologie* 1923, XXXVIII 120—7. Poleg tega je objavil še »Die altbulgarische Umbildung der Partizipialformen« (*Slavia* 1922—3, I 208—214), kjer se bavi predvsem z gradivom v Zografskem in Marijinskem evangeliju in prihaja do sklepa, da začetek analogije ne sega daleč za skupni original obeh spomenikov. Podobni pojavi analogije v slovanskih jezikih so potekli paralelno. Kratko poročilo o nasprotujočih si stališčih R. Ekbloma in T. Torbiornssona je od M. Weingarta v *Časopisu pro moderní filologii a literatury* 1922, VIII 279—280; prim. tudi pripombo M. Noha, *Praslovanská dvojice -ę||-e* (*Listy filologické* 1924, LI 247, prip. 2), v kateri se pridružuje Torbiornssonu. O Ekblomovem spisu posebej je napisal kratko priznavno oceno A. Meillet v *Bulletin de la Société de linguistique de Paris* 1916, XX 2, štev. 65, str. 85—86; pozneje (glej gori) je izpremenil mnenje. V oceni ib. G. A. Iljinskega, *Ohridskije glagoličeskiye listki* (Petrograd 1915. Pamjatniki staroslavjanskago jazyka t. III, vyp. 2) vidi v pisavi *grędoi, soi* v odlomku le drugačen način označbe nehotiranega *e*. V tej zvezi je omeniti tudi N. van Wijka, ki je bil sprva Ekblomovega mnenja, a ga je potem prepričal T. Torbiornsson o nasprotnem (glej N. van Wijk, *Palaeoslovenica*. 1. O prototypie cerkiewnoślowińskiego Codex Zographensis. *Rocznik slawistyczny* 1921—2, IX 6 in

² To delo, *Osnovy nastojaščago vremeni v staro-slavjanskem i litovskom jazykah* je prvotno izšlo v *Russkij filologičeskij vestnik* 1888, t. XX. Njegovo razlago ponavlja v glavnem P. Lang, *Jazykovedecký rozbor Euchologia Sinajského* II 49—50 (posebni odtis iz izvestja višje gimnazije v Příbrami 1889).

id., Zur Entwicklung der partizipialen Nominativendung *-onts* in den slavischen Sprachen. Zeitschrift für slavische Philologie 1925, I 279—282).³ N. van Wijk je namreč v svojih študijah, posvečenih Zografskemu evangeliju, sicer opazil, da predstavlja končni del rokopisa bolj starinski tip nego začetni in da pri tem narašča proti koncu raba participa tipa *gręde* (prim. N. van Wijk, Ešče raz o Zografskom četveroevangelii. Slavia 1922—3, I 215), ni pa obenem upošteval tudi rabe dublete *grędy*, ki tako isto narašča, na kar je opozoril T. Torbiornsson (Slavia I 208 sl.). Z Wijkovim pojmovanjem Zografskega kodeksa pa ne soglaša povsem J. Kurz, ki se je takisto intenzivno bavil z njim (J. Kurz, K Zografskemu evangeliju. Slavia 1930—1, IX 481—485). Kolikor se tiče nastanka oblike *grędeĭ*, je mnenja, da je v prvotnem evangelistarju ni bilo in da je nastala šele po kontrakciji končaja *-yi*. Prim. tudi J. Kurza oceno Kuljbakinove gramatike *Le vieux slave* (Rocznik slawistyczny 1931, X 140—1).

Gradivo iz starocerkvenoslovanskih spomenikov⁴ je sledeče (v azbučnem redu):

vede Supr. 305. 3 poleg *vedyi* ib. 5 (v prvi Zlatoustovi homiliji) za gr. *ὁ εἰδώς*. Sicer je v spomeniku še 14krat *vedy* (K. H. Meyer, Altkirchenslavisch-griechisches Wörterbuch des Codex Suprasliensis (Glückstadt und Hamburg 1935, str. 51), v evangeliju po statistiki J. Kurza (Slavia IX 483) 11krat, v evhologiju 6krat. K temu pa prim. v Brižinskih spomenikih I 14 in III 30—1 *vede ili ne vede*.

gore bę Luk. XXIV 32 *καιόμενη ἦν*, Mar. *gore* z *ę* s črtico (Zogr. ni), Ass. *gorję* (Sav. ni). Jan. V 35 *ἦν ὁ λυχνος ὁ καιόμενος καὶ φαίνων*, Mar. *bę svętilьnikъ gorę* (pisano enako prejšnjemu) *i svbтę*. Zogr. *gorę* je z *ę* brez črtice, enako je tudi v Ass. (Sav. ni). Poleg tega se nahaja Luk. XII 35 *οἱ λυχνοὶ καιόμενοι*, Mar., Zogr., Ass. *svętilьnici goroste*, toda Sav. *goręšte*. J. Kurz, Slavia IX 484, prip. 4, izvaja tudi primera v Mar. iz *gorę* (3. oseba plur. *goręť*).

grędeĭ Mat. XI 3, Mark. XI 9, Luk. VI 47, VII 19, 20, XIX 38, Jan. VI 14, 35, XI 27, XII 13 *ὁ ἐοχόμενος*, Zogr. *grędeĭ* z *ę* s črtico poleg Jan. I 15, 27, Luk. X 33 (*ὁδεύων*), *grędy*, Mark. II 14 (*παράγων*) *mimo grędy* in Zogr. b Mat. XXI 9, XXIII 39 *grędy*. Z izjemo enega primera ima Mar. na vseh navedenih

³ K temu prim. še beležko A. Margulies, Palaeoslovenica (Archiv für slavische Philologie 1929, XLII 72) in pripombo J. Kurza, Slavia IX 485, prip. 1. N. van Wijk, Zeitschrift für slavische Philologie I 280, prip. 1, popravlja omembo J. Kurza, Listy filologicke 1924, LI 179 v oceni knjige J. Łosa, Gramatyka starosłowianska (Lwow i. dr.) k str. 131.

⁴ O kraticah spomenikov glej v prvi razpravi. — Red primerov je azbučni.

mestih (Jan. I 15 ni) končaj -yi ali -y, le Jan. XII 13 je *gręđei*, toda brez črtice pri *ę* in enako še Luk. XIII 35, česar v Zogr. ni. V Zogr. tudi ni Jan. III 31, kjer je Mar. -y. V Ass. se nahaja od vseh osemnajst mest le enajst (ni Mat. XXI 9, Mark. XI 9, Luk. VI 47, VII 19, 20, XIII 35, XIX 38), je pa dvakrat Jan. VI 14. Z izjemo enega primera je vseskozi končaj -yi ali -y, le Jan. III 31 stoji *gręđdęi* poleg ib. *grędy*: *grędy sbyvše . . . soi otъ zemlje . . . gręđdęi ot nebese*. Zadnje mesto ima tudi odlomek Ohridskega evangelistarja: . . . *soi otъ zemlje . . . gręđoi sъ nebese*. V Sav. je od vseh mest le pet, štiri s končajem -yi (-y), a Mark. II 14 *prehodę* namesto *mimo grędy*. Na tekst evangelija Mat. XXI 9 (slična mesta so še Mark. XI 9, Luk. XIX 38 in Jan. XII 13) se naslanja Cloz. 39 bis (42), 46, 55, 57 *gręđei*. Je pa slično mesto tudi v psalterju, kjer je Sin. ps. CXVII 25 *gręđoi* poleg XXI 31 *grędy* s po-pravo -yi.

živei Jan. VI 57 *ó ζων*, Zogr. -ei z -ę- s črtico, Mar. -oi poleg Ass. -y (Sav. ni). Jan. XI 26 *ó ζων και πιστευων*, Sav. *živęi i verųđei* poleg Zogr. *živyj . . .*, Mar., Ass. *živy . . .* Jan. XIV 10 *ó μένων*, Sav. *živęi i sęi*, Zogr., Mar., Ass. (trikrat) soglasno z grškim tekstom *prebyvajęi*. Že Ščepkin, Razuždennje str. 94 je ugotovil, da je tu v Sav. poznejša izprememba. Luk. XV 13 je v vseh spomenikih, Zogr., Mar., Ass., Sav. -y. V psalterju ps. XC 1, CXII 5 *ó κατοικων* je Sin. ps. *živoi* poleg II 4, CXXIV 1 *ó κατοικων*, XXXVIII 6 *ζων živyi*. V drugih, že cerkvenoslovanskih južnih psalterjih je neenakomerno sedaj še -y-, sedaj že -ę-, n. pr. XC 1 Pog., Buk. -yi, Bon., Sof. -oi, CXII 5 Pog. -oi, Bon. -joi, Sof., Buk. -yi. Napačno se v starocerkvenoslovanskih slovnica, kakor pri Leskienu, Vondraku, Kuljbakinu, Wijku, Dielsu, navaja tudi Evh. 63 a 17 *živęi istočbnikъ* za gr. *ζωτικη πηγη* (glej mojo izdajo II 165—6, Ljubljana 1942). Ta oblika pripada k tranzitivnemu glagolu *živiti*. Prim. v istem evhologiju 57 b 17 *živę ζωποιοων* poleg ib. 15 *živy oikων*. Tudi v evangeliju je oblika z -ę- dvomljiva. Nahajamo namreč mesta, kjer se oba glagola zamenjujeta. Jan. VI 63 *τό πνευμά εστιν τό ζωποιοων* je v Ass. in Zogr. nepravilno prevedeno *Duhъ estъ iže živetъ*. V Zogr. je *živetъ* popravljen v *živitiъ*, prim. Mar. *živleatъ* (Sav. ni). Tudi v najstarejšem Sinodalnem rokopisu XII.—XIII. stol. azbučne pesnitve Konstantina prezbitera bolgarskega stoji pomotoma *Gospoda duha posъli živuštaago* namesto *Gospodi, duhъ posъl'i živeštii* (glej mojo razpravo Rekonstrukcija treh starocerkvenoslovanskih izvirnih pesnitev str. 54, 56, 58. Razprave I filozofsko-filološko-historičnega razreda akademije znanosti in umetnosti v Ljubljani 1943). V Supraseljskem zborniku imamo le šestkrat *živy* in štirikrat *živyj* od *žiti*.

žbre Supr. 115. 29 v martiriju sv. Kondrata od žrbti (žrbti) *θύειν*. Primer ni jasen, ker se nahaja poleg štirikratnega žbrošt- (žbr-) od osnove *žbro- tudi Supr. 91. 26—27 žbremo (v pohvali 40 mučenikov) od osnove *žbr'e-. Dvojnost osnove in iz njih izvedenih oblik pa imamo takisto v Sin. ps. LIII 8 in CXV 8 *požbrjo*, gr. *θύσω*, poleg ib. IV 6 *požbréte žrbtvo* in CVI 22 *požbroť*. Prim. še ib. LIX 10 *prostbrjo*. Evh. 98 a 9 imper. *sbrim* bi se dalo tudi drugače razlagati (glej mojo izdajo str. 306, 233).

(mogjoi) Mat. XIX 12 *ὁ δυνάμενος*, Zogr. b proti Ass. *mogyi*, Mar. *mogy*, (Sav. *mogoštei*) in Luk. I. 20 (*δυνάμενος*) Ass., Mar. *mogy* (Zogr., Sav. ni). Primer jasno izpričuje sekundarnost oblike, kakor je to že samo po sebi razvidno tudi pri starosrbskem *moge* (Daničić, Istorija oblika str. 348), po Miklošiču III 95 v Šišatovačkem apostolu in v Nikoljskem evangeliju *mogej* poleg -y, v Mihanovičevem homilijarju *vsemogej*, v prvem podobno še *vrbej*, v drugem pa *pekej* se poleg -y in *trbej*.

nese Mark. XIV 13 in Luk. XXII 10 (*βαστάζων*) Zogr. s črtico pri *ε* poleg Jan XIX 17 (*βαστάζων*) in ib. 39 (*φεοων*) *nesy*. Na zadnjih dveh mestih ima enako tudi Mar. *nesy*, na prvih dveh pa stoji v isti zvezi *nosε*: *člověkъ вѣ skodьlnicε vodo nosε*. V evangelistarjih ni prvih dveh mest, v Sav. tudi ne Jan. XIX 39, kjer je Ass. *nesy*, toda Jan. XIX 17 je v obeh *nosε krbť*. Zogr. *nesε* je očitvidno poznejše.

sei Mark. XIII 16, Jan. I 18, VI 46 *ὁ ὄν*, Zogr. z *ε* s črtico. Na zadnjem mestu je nad *ε* pripisan cirilski *o*, kar kaže na njegov poznejši pojav, dasi ima tu tudi Mar. *soi* (Jan. I 18 ni). Nasprotno je Jan. XIX 38 Mar. *sei* s črtico, v Zogr. pa *sy*, Mir. *sjuj*. Poleg tega se nahaja v obeh 17krat, ozir. 18krat *syi* (*sy*). Jan. III 31 imajo Ass. in Ohr. *soi*, Mir. starejše *sej*, Mar. *sy*, (Zogr., Sav. ni). V Sav. je dvakrat *sei*, kjer imajo drugi spomeniki drugačen in prvotnejši tekst: Jan. XIV 10 *o μέων*, Sav. *živęi* (glej gori) *i sei*, Ass., Zogr., Mar. *prebyvajęi*; Mat. XII 30 *ὁ μὴ ὄν μετ' εμοῦ*, Sav. *ne sei* *съ mnojо*, Ass., Zogr., Mar. *iže nęstъ съ mnojо*. Kuljbakin, Le vieux slave str. 331 navaja dvakratno Mir. *se*, Miklošič, Vergleichende Grammatik III 95 pa iz Bolonjskega psalterja in iz prevoda besed Gregorija Nazianskega *sei*. Po izdaji A. Budiloviča str. 252 je (pač od ruske roke) pripisano na strani *syi*. Na drugem mestu str. 117 stoji tudi *soi*. Tudi v evhologiju je 40 a 1 *soi* (izdaja str. 93) poleg 14krat *sy*.

(stręgoi) ps. CXXVI *ὁ φυλάσσων*, Sin. ps. in Sof. poleg Bol., Pog., Buk. *stręgyi*. V starosrbskem Hvalovem zborniku je *stręgei* (Miklošič III 95). Prim. gori *mogjoi*.

čbte v macedonskem cirilskem Hilferdingovem listu I 19 (G. A. Iljinskij, Makedonskij listok, otryvok neizvestnago

pamjatnika kirillovskoj pis'mennosti XI—XII v. Sanktpeterburg 1906. Pamjatniki staroslavjanskago jazyka t. I, vyp. 5, str. 7). Odlomek kaže že v več ozirih mlajše črte. K obliki prim. v polnem evangeliju (v evangelistarju tega mesta ni). Mark. XIII 14 o ἀναγνώσκων Zogr., Mar. čty.

edei Jan. VI 54, 58 o τρωγων, Zogr. edei s črtico pri e (na prvem mestu je v zvezi edei i pijei) poleg Mat. XI 19, Mark. XIV 18, Luk. VII 33, 34 ἐσθίων (na drugem mestu o), Jan. XIII 18 edy, na prvem in predzadnjih dveh mestih tudi v zvezi s pije. V Mar. je edei s črtico Jan. VI 58 proti 54 edy. V Ass. je le -yi (-yi), pač pa je Mir. edei (Sav. ni). Po Miklošiču III 95 je tudi v Nikoljskem evangeliju (na več mestih) éde, -i in v Šišatovačkem apostolu jadei. Zveza s pijej je v evangeliju jezikovno seveda čisto slučajna, le pojmovna, pa o kakšnem vplivu oblike pijej na edei ne more biti nobenega govora.

V svoji knjigi Slovanski jeziki I 105, 108 sem podal kratko pojasnilo o postanku oblike participa praes. act. s sledečim zaključkom: »Atematični glagoli imajo v starocerkvenoslovansčini oblike z -on- : sy (prim. sqtъ), imy (prim. imqtъ), toda tudi izedy, dady in vedy. V glagolskih polnih evangelijih so pri teh in nekih glagolih z osnovo na -e- tudi nekatere, z analogijo po mehkih primerih razlagane oblike na -e s posebnim, ne povsem jasnim znakom, ključico ob levem, spodnjem delu glagolskega poznejšega e, n. pr. grędei, prim. sle. grede.« S temi besedami sem že deloma nakazal smer, v kateri si mislim nastanek oblik kakor gręde—gredei. Dandanes je pač splošno sprejet nazor, da so take oblike nastale pod vplivom analogije po oblikah mehkih osnov kakor piše—pišošta i. pod. Ako se pa gradivo, ki se nahaja v starocerkvenoslovanskih spomenikih bliže premotri, se dobi drug vtis, da tu niso bile izhodišče analogije po mehkih osnovah z -ie-, ampak atematični glagoli z naslonilom na 3. osebo plur. praes. na -etъ, kakor vedetъ, dadetъ, edetъ. Med obliko 3. osebe plur. praes. in participiom praes. act. se je čutila od nekđaj ozka zveza. Zvezo z atematičnimi glagoli potrjuje posebno še pojav oblike z e zlasti po glagolih z d kakor v gręde—gredei; prim. v slovenščini že v Brižinskih spomenikih vede in le po takem tudi gredé, mimo-gredé poleg gredoč.⁵ Da pri raznih analogijah tudi veza glasov v poštev prihaja, lepo kaže zopet slovenščina, v kateri so n. pr. v nominativu plur. masc. po osnovah na -i-, kakor gospodje, gostje, ljudje, medvedje, potje, tatje, zetje, prevzele končaj je tudi osnove na -o- po d-t, kakor sosedje (prv. morda

⁵ Dandanes je 3. oseba plur. sicer vedó, jedó, dadó, toda pri dolenjskih pesnikih je se najti dade (A. Breznik, Slovenska slovnica str. 143, Celovec 1916).

tudi osnova na *ī*), *bratje*, *fantje*, *kmetje*, *očetje*, *svatje* i. pod. (prim. A. Breznik, Slovenska slovnica str. 75, 81).

Izmed devet glagolov z obliko part. praes. act. *-ę* po nepalatalnih konzontanah v starocerkvenoslovanskih spomenikih so trije atematični *vęde*, *ędei* in *ęei*, zadnja dva v določni obliki. Iskati tu zvezo s participom *-ę* po palatalnih konzontanah kakor *pišę*, je samo po sebi malo verjetno, bližja pa je, kakor že rečeno, z obliko 3. osebe plur. istih glagolov *vedęť*, *ędęť*, *dadęť*. Particip *ęei* se navidezno temu upira, ker je v stari cerkvenoslovanščini navadna oblika 3. osebe plur. *soť*. Toda poleg te se je nahajala v slovanskih narečjih tudi stara atematična oblika **sęť* — **sęť* (prim. gr. dial. *ęrti*, jon., at. *ęoi*, osk. *ęent*, nem. *sind*) in to ne le n. pr. v slovaščini *sa* (prim. J. Stanislav, Československa mluvnica, Praha-Prešov 1938, str. 128), temveč ravno tudi v macedonskoslovanskem narečju *set*, *se* (P. A. Lavrov, Obzor zvukovyh i formalnyh osobennostej bolgarskago jazyka, Moskva 1893, str. 201—2 iz Čtenija v Imper. Obščestve Istoriji i Drevnostej Rossijskih pri Moskovskom Universitetě). Od tematičnih glagolov stoji v spomenikih v ospredju *gređei*. Ni le v vseh glagolskih evangelijih, z *-ę* s črtico in brez črtice, Ass. Jan. III 31 s še skupnim znakom za *ę* — *ję*, Jan. XII 13 Zogr., Mar. na istem mestu (drugo skupno mesto od atematičnega glagola je Jan. VI 58 Zogr., Mar. *ędei*), najti je le to obliko po evangeliju tudi v Glag. Cloz., spomeniku s sorodnim tekstom kakor Supr., kjer je brati *vedę*, edini primer takega participa (prim. Brižinske spomenike), kajti Supr. *žyre* odpada zbog dubletnih oblik iz osnove **žyr'e-*. Primer *gorę* je izvajati, kakor je pokazal že J. Kurz, iz osnove **gori-*. Pri *nesę* je smatrati za prvotnejše *nose* od osnove **nosi-*; misliti na zvezo z atematičnim *se*, bi bilo manj verjetno. Primer *živei* je, v kolikor ne gre za povsem sekundarne pojave, zbog nahajajočih se zmotnih zvez z glagolom *živiti* precej dvomljiv, končno je še pozno Hilf. *čbtę* slabo podprto in prihaja malo v poštev. Tako ne more biti nobenega pravega govora o neki splošni analogni tvorbi participa praes. act. osnov na *-e* po osnovah na *-ie*.

Ne more pa biti dvoma, da so že ne več v starocerkvenoslovanski dobi, pač pa že s šibkimi sledovi v starocerkvenoslovanskih spomenikih nastali pojavi raznih analogij (prim. gori *mogjoi*, *stręgoi* in popravo Zogr. Jan. VI 46 *ęei* > *soi*), med drugim na srbskem in srbskemu sosednjem ozemlju analogije po mehkih osnovah. Tu je bilo tudi sicer tako nagnjenje, n. pr. v deklinaciji *junake*, *reke* — *rijeke* kakor *konje*, *duše*, medtem ko se je v bolgarščini v tem oziru obdržalo staro stanje: prim. nom. plur. fem. *reki*, *knigi*, *muhí* i. pod. (L. Beaulieux-St. Mladenov, Grammaire de la langue bulgare, Paris 1933, str. 56). Pa tudi na srbskem ozemlju govore proti drugim številnejši

primeri participa na *-de* za izhodišče od atematičnih glagolov: pri Daničiču, Istorija oblika str. 348 *bude, ide, grede* poleg *moge, kove*, pri Miklošiču, Vergleichende Grammatik III 95 v Nikoljskem evangeliju *gredej, ide — idej, mimoidej, padej*, seveda tudi *éde — edej poleg klbnej se* (v glagolskih tetraevangelijih Mat. 20, 21, 22 Mar., Zogr. b in v psalterjih LXII 12 *кльнѣи*) in *mogej, pekej se, tьkej*, v Hvalovem zborniku *gredej, kradej poleg strьgej*, v Mihanovičevem homiliarju *gredej* poleg *vsemogej*.

Vpliv atematičnih glagolov je zelo prirodni. Kot lingvistični petrefakti, ohranjeni in zasidrani v spominu jezika po najbolj pogostni rabi zbog označbe najnavadnejših pojmov vsakdanjega življenja (*sem, jem, vem, dam, imam*) so bili v različnih slovanskih jezikih vir raznim analogijam: v bolgarščini prim. *-m* v 1. osebi sing. *pítam* i. pod. (Beaulieux-Mladenov o. c. str. 279).

Čeprav moremo obliko 3. osebe plur. maced. *set, se* ali slovaško *sa* smatrati za preostanek stare atematične tvorbe, moramo po načinu nahajanja oblik participa teh glagolov v starih spomenikih videti v njih le produkt analogije. Ne more se pa izvajati trdnega sklepa, ali jih ni bilo že v prvotni staro-cerkvenoslovanščini. Nahajanje oblike kakor *grędeji*, ne le v vseh glagolskih evangelijih (med tem Zogr., Mar. še na istem mestu), temveč v citatu iz evangelija tudi v Glagolita Clozianus, govori precej za to. Ni izključeno, da je že splošno južnoslovansko nastalo *véde* — *grede* (prim. slovensko *vede* — *grede*). Opozoritev A. Meilleta, da se ti participi pojavljajo le v določni obliki, je vzeti cum grano salis. Saj jih imamo v prevodih iz grščine in tam ustreza določni obliki particip s členom *ô*, tako da oblika na *-ę* v bistvu nikakor ni omejena samo na določno *-ei*, kar izpričujejo tudi posamezni primeri.

Razpravljanje o obliki ali grafičnem izrazu *-oi*, o izgovoru *-e* s črtico v zvezi s sprednjimi soglasniki i. dr. je že izven namena moje razprave, pa opozarjam o tem na gori podano literaturo predmeta.

ZUSAMMENFASSUNG

Das aksl. part. praes. act. *grędej* : *grędy* u. a.

Nach einer Übersicht der bisherigen Literatur über den Gegenstand und der darin ausgedrückten Ansichten, die Form des Typus part. praes. act. *gręde* wäre einerseits schon urslavisch, andererseits das Produkt der Analogie nach den weichen je-Praesensstämmen, wird zunächst das in Betracht kommende Material aus den Denkmälern vorgeführt und darauf durch

dessen nähere Analyse gezeigt, dass es sich hierbei nicht um die jetzt in den altkirchenslavischen Grammatiken allgemein vorgetragene Analogie nach den weichen Stämmen handeln kann, sondern dass der wahrscheinlich schon altkirchenslavische Ausgangspunkt derselben bei den athematischen Verben im Verein mit der Form der 3. Person plur. auf *-etъ* (*vedętъ*, *edętъ*, *dadętъ*, dial. mazed. und slovak. **sętъ*) zu suchen ist. Abgesehen davon, dass von den in den altkirchenslavischen Denkmälern vorkommenden neun Fällen drei auf athematische Verba fallen, zeigt sich dies klar in der bei weitem im Vordergrund stehenden Form *gręde—grędei*, wozu auf auffallende Parallelen aus der slovenischen Morphologie hingewiesen wird. Selbst in späterer Zeit sind Fälle mit *-d-* überwiegend. Zum Schluss wird die sprachliche Kraft der athematischen Verba, welche die allergewöhnlichsten Begriffe des taglichen Lebens (*sein, essen, wissen, geben, haben*) ausdrücken, betont und die Abneigung des Bulgarischen in der Deklination der Substantiva gegen die Analogie nach den weichen Stämmen im Gegensatz zum Serbokroatischslovenischen dargetan.